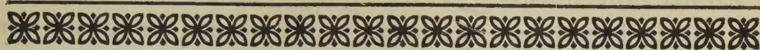
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 7. November 1923.

JESAJA'S GERICHTSAANKONDIGING OVER JUDA EN ISRAEL

door
Dr J. RIDDERBOS.

II (Slot).

Ook in de volgende perioden van Jesaja's werkzaamheid blijft de gerichtsaankondiging een belangrijk element van zijne prediking vormen. Ze wordt reeds uit de vorige periode in de latere overgebracht door den naam: Overblijfsel-keert-weder, gedragen door het jongske, dat de profeet aan de hand moest nemen, toen hij Achaz tegemoet trad [1]). De naam bevat ook eene belofte, maar toch allereerst de aankondiging van verwoesting en ondergang; in dezen zin wordt later dan ook uitdrukkelijk verklaard [1]).

Aan den politieken horizon zijn thans de Assyriërs veel verder op den voorgrond gekomen, en in verband hiermede nemen ze van nu voortaan in Jesaja's prediking, ook in zijne gerichtsaankondiging over Efraïm en Juda, eene belangrijke plaats in.

Aangaande Efraïm bezitten we allereerst eene uitvoerige profetie, waarin de ondergang van dit rijk wordt voorzegd [3]). Deze wordt nauw verbonden met dien van Damaskus. Blijkbaar dateert het stuk dus uit den tijd, toen deze beide machten zich vereenigd hadden. Wellicht is het uit den allereersten tijd der coalitie, toen deze nog niet tot het conflict met Juda

[1]) 7 : 3. [2]) 10 : 22 v. [3]) 17 : 1—11.

had geleid: althans wordt dit met geen woord vermeld. Somber klinkt de gerichtsaankondiging, dat de vesting uit Efraïm zal verdwijnen, en het koningschap uit Damaskus.

Jakobs heerlijkheid zal onaanzienlijk worden en het vet van zijn vleesch zal wegslinken [4].

En het zal zijn als wanneer een maaier de halmen omvat
en zijn arm de aren afmaait;
en het zal zijn als wanneer iemand aren leest in het dal
Refaïm [5].
Dit alles om Israëls zonde:

Want gij hebt vergeten den God uws heils,
en aan den Rotssteen, die uwe toevlucht was,
niet gedacht [1].

Stellig denkt Jesaja zich den ondergang dezer beide rijken als tot stand komend door Assyriës overmacht.

Iets later, tijdens den inval van Syrië en Efraïm in Juda, heeft hij dan ook uitdrukkelijk geprofeteerd, dat binnenkort de rijkdom van Damaskus en de roof van Samaria voor den koning van Assyrië zou worden gebracht [2].

Beslist is Samaria's lot in deze periode nog niet. Na hare vernedering door Tiglath-Pileser in 734 duurde het nog tot 722, eer Sargon haar veroverde. Uit dezen tijd is ons bewaard eene aangrijpende profetie, waarin Samaria's ondergang met zeldzame profetische kracht wordt voorzegd [3]. Waarschijnlijk ontstond ze kort vóór het in 725 aangevangen beleg der stad. In beeldrijke taal wordt hier geteekend eerst de innerlijke voosheid van het verliederlijkste Samaria; en dan het ontzaglijke geweld, waarmede de verwoesting over de stad komt:

---

[1]) 17:3 v. [2]) 17:5. [3]) 17:10. [4]) 8:1—4. [5]) 28:1—4.

Wee der trotsche kroon van Efraïms dronkenen,
en der welkende bloem, zijn prijkend sieraad,
dat is op het hoofd van het vette dal der door
den wijn verslagenen!
Zie, eenen sterke en machtige heeft de Heere,
als eene stortbui van hagel, een vernielenden storm,
als eene stortbui van geweldige, overstroomende
wateren,
die ter aarde werpt met kracht.

Samaria zal in een oogwenk verslonden worden als „eene vroege vijg voor den oogst, die men ziet en, zóó uit de hand, gulzig opeet".

Met dien sterke en machtige, dien de Heere hiertoe gebruikt, is stellig de Assyriër bedoeld.

Maar ook tegen *Juda* blijft na Achaz' troonsbeklimming de reeds vroeger begonnen gerichtsaankondiging aanhouden.

Wel gaat ze, (wat we thans niet nader kunnen aantoonen) van dezen tijd af gepaard met de belofte van Jeruzalems bescherming ; maar ze klinkt daarom nog somber genoeg.

Als tijdens de Syrisch-Efraïmietische bedreiging Achaz in ongeloof weigert, zijn vertrouwen op den HEERE te stellen, dan verkondigt Jesaja hem, dat over zijn volk en stamhuis dagen zullen komen, „als er niet gekomen zijn sinds den dag, dat Efraïm zich afscheidde van Juda" [1]).

Het is speciaal Assyrië, waaronder Juda zal te lijden hebben, aldus de wrange vruchten smakend van Achaz' ongeloof, dat liever op de Assyrische wereldmacht dan op Juda's God betrouwde. Dan zal Assur's koning zijn als een scheermes in 's HEEREN hand, waarmede Hij Juda kaalscheert [2]) ; heel het land zal in eene woestenij worden veranderd [3]). Of, met een niet minder sprekend beeld : de Assyrische vloedgolf

---

[1]) 7 : 27. [2]) 7 : 20. [3]) 7 : 23—25.

zal Juda overstroomen, zoodat de wateren reiken tot aan den hals [4]).

En dit alles, omdat Juda zoowel als Israël den HEERE zelf tegen zich heeft: Hij wordt voor de beide huizen van Israël tot een steen, waaraan men zich stoot, en tot een rots, waartegen men struikelt, tot een strik en een val voor de inwoners van Jeruzalem [5]).

Wellicht dateert ook uit Achaz' dagen de in het eerste hoofdstuk voorkomende gerichtsaankondiging over Jeruzalem, de eertijds trouwe veste, die nu tot eene hoer geworden is [6]). Met scherpe woorden wordt ook hier „verbrijzeling over de afvalligen en zondaars" aangekondigd. Zij zullen verwelken en verdorren, ja als door vuur verteerd worden, terwijl niemand bluscht. Toch gaat bij dit alles Sion zelf niet te gronde: het gericht is een louteringsgericht, het kwade wordt weggedaan en een beter Sion komt uit den smeltkroes te voorschijn.

Onder Hizkia's regeering beluisteren we het dreigwoord tegen Juda en Jeruzalem opnieuw bij Jesaja's bestrijding der onderhandelingen met Egypte, die aanleiding werden tot Sanheribs inval in 701. Ook in den voorafgaanden tijd bleef het den profeet klaar voor den geest staan, dat er over Juda bange dagen zullen komen: de voorzegging van Assyrië's ondergang voor Jeruzalems poorten gaat daar duidelijk van uit [1]). Maar eerst de door hem verfoeide Egyptisch-gezinde politiek in de jaren 705–701 wordt aanleiding, dat de gerichtsaankondiging over Juda en Jeruzalem weer met de oude kracht wordt opgenomen.

Ze treft weer allereerst de leidslieden des volks. Wanneer zij bij den wijn, zwaar van tong, met belachelijke klanken den profeet bespottelijk zoeken te maken, dan luidt de bedreiging, dat hun eenmaal nog vreemder klanken in de ooren zullen klinken: „door hen, die barbaarsch van spraak zijn en door een vreemden tongval zal Hij spreken tot dit volk" [1]).

De heenwijzing naar de Assyriërs is onmiskenbaar.

---

[1]) 8:7 v. [2]) 8:14. [3]) 1:21—31. [4]) 10:24 v.v.; vgl. 14:32. [5]) 28:11.

Aangrijpend is de profetie [3]), waarin de leugenachtige politiek van Juda's diplomaten wordt vergeleken met een onsolied getimmerte, waaronder men tevergeefs toevlucht zoekt. Het gaat er mee als met het bekende huis op den zandgrond: „en weggevaagd door hagel wordt de leugentoevlucht, en de schuilplaats door het water weggespoeld". De Assyrische geesel zal hen gevoelig treffen. Ja, iets ongehoords zal geschieden: De HEERE zelf zal Zich opmaken en komen aanstormen, gelijk eertijds tegen de Filistijnen, zoo thans tegen Zijn eigen volk!

Want verdelging en een vastbesloten zaak
heb ik vernomen van den Heere, HEERE der heirscharen over de gansche aarde.

Nog meer speciaal is eene andere profetie, waarmede Jesaja optreedt bij gelegenheid van een der groote volksfeesten, om midden in de feestvreugde te doen hooren de sombere voorzegging, dat Ariël — zoo noemt hij hier Jeruzalem — door eene belegering zal worden getroffen [4]):

Wee Ariël, Ariël!
stad, waar David zich legerde!
Voegt jaar bij jaar,
laat de feesten hun kringloop volbrengen —
Straks zal Ik Ariël benauwen,
en er zal zijn geklaag en geklag,
En zij zal Mij als Ariël zijn;
en Ik zal Mij tegen u legeren in een kring,
U met wachtposten insluiten,
en schansen tegen u opwerpen.
En met gedempte stem van uit den grond zult gij spreken,
en uit het stof zal uw woord op doffen toon vernomen worden;
Als van een doodengeest zal uw stem uit den grond opkomen,
en uit het stof zal uw woord piepen.

---

[1]) 28 : 14 v.v. [2]) 29 : 1—4.

Een andermaal wordt de totale ondergang van Juda's volksbestaan op de meest krasse wijze voorzegd [1]).

Met onafwendbare zekerheid zal Juda's zonde den staat ten val brengen. Het is als wanneer in een hoogen muur een scheur is gekomen : de scheur doet haar verderfelijk werk. Langzaam eerst doet ze den muur inzakken en uitbuigen ; en dan, plotseling, stort deze krakend ineen. Zoo zal het Juda vergaan.

En dat alles, omdat men liever op Egypte's ruiterij vertrouwt dan op den HEERE :

Maar gij hebt niet gewild
en zeidet : „neen !
Op paarden zullen wij vliegen" —
daarom zult gij vlieden !
En : „op renners zullen wij rijden" —
daarom zullen rennen uwe vervolgers !
Eén duizend uwer zullen voor het dreigen van één,
of voor het dreigen van vijf vluchten,
Totdat gij overblijft als eene seinstang op een bergtop,
als eene banier op een heuvel !

Die radicale ondergang wordt eveneens beschreven in eene andere profetie, die blijkbaar weer bij gelegenheid van een volksfeest wordt uitgesproken. Wanneer de saamgestroomde vrouwen en meisjes reien en feestvieren tusschen de wijnbergen in Jeruzalems omgeving, dan treedt de profeet daartusschen en heft een ander lied aan : een klaagzang over Juda's en Jeruzalems ondergang, vervat in de versmaat, die men voor een doodslied placht te gebruiken [1]) :

Gij onbezorgde vrouwen, maakt u op,
hoort mijne stem !
Gij geruste dochteren,
luistert naar mijn woord !

---

[1]) 30 : 13 v.v. [3]) 32 : 9—14.

Een jaar nog en wat dagen,
    En gij sult sidderen, gij gerusten!
Want de wijnoogst heeft uit,
    de ooftinzameling komt niet.
Beeft, onbezorgden!
    siddert, gerusten!
Ontkleedt, ontbloot u,
    en omgordt de lendenen!
Men slaat zich op de borst,
Om de liefelijke velden,
    om den vruchtdragenden wijnstok;
Om het akkerland van mijn volk,
    dat met doorn en distel opschiet;
Ja, om alle huizen der vreugde,
    om de dartele veste!
Want het paleis der vreugde is verlaten,
    het stadgewoel in eenzaamheid veranderd;
Burchtheuvel en Wachttoren dienen
    tot holen voor eeuwig,
Eene vreugde voor de woudezels,
    eene weide voor de kudden.

Velen meenen, dat deze profetie, waarin Jeruzalems ondergang zoo uitdrukkelijk voorzegd wordt, niet meer past in Jesaja's lateren gedachtengang en daarom in eene vroegere periode is te plaatsen. Intusschen spreken de andere, pas aangehaalde profetieën ook van een zoo radicalen volksondergang, dat het voorzeggen van Jeruzalems verwoesting in dezelfde periode ons niet meer kan verwonderen.

Wat men daarom uit deze profetieën kan zien, is dit, dat de sinds Achaz' dagen door Jesaja verkondigde belofte van Jeruzalems bescherming toch de gerichtsaankondiging niet van haar kracht heeft beroofd. Beide blijven naast elkander bestaan, al kan nu eens de eene, dan weer de andere meer op den voorgrond treden. De vervulling heeft getoond, dat

inderdaad de mislukking van Sanheribs inval allerminst het einde van Jeruzalems rampen was.

Blijkbaar was Sanherib reeds in Juda gevallen, toen Jesaja die andere merkwaardige profetie hield, waarin hij den Jeruzalemmers hunne lichtzinnige houding temidden van den nood des vaderlands in scherpe woorden verweet [1]).

Ook hier klinkt de gerichtsaankondiging scherp en krachtig :

> Zoo heeft dan de HEERE der heirscharen Zich in mijne ooren geopenbaard : Voorwaar, deze zonde wordt u niet verzoend, totdat gij sterft ! zegt de Heere, HEERE der heirscharen.

Straks mag, bij het verdere verloop van Sanheribs inval, de oordeelsaankondiging over Juda een tijdlang zwijgen om het woord te laten aan de belofte der bevrijding van de Assyrische verdrukking.

Als deze in vervulling is gegaan, moet toch Jesaja zich zeer wel bewust zijn geweest, dat zijne vroegere aankondigingen van den ondergang des volks hiermede niet waren opgeheven.

Inderdaad ontving hij weldra gelegenheid om opnieuw de gerichtsaankondiging te doen hooren : het is als Hizkia het gezantschap uit Babel heeft ontvangen, blijkbaar gezind om opnieuw Juda's heil van eene politieke coalitie te verwachten. Jesaja maakt den koning in 's HEEREN naam bekend, dat eenmaal al de rijkdom van Juda's koningen naar Babel zal worden weggevoerd, en dat er uit zijne nazaten kamerlingen zullen worden genomen voor het Babylonische hof [1]).

Zoo heeft nu in Jesaja's gerichtsaankondiging over Juda het Assyrische wereldrijk plaats gemaakt voor het Babylonische, dat ook in de historie zijn opvolger zou zijn.

In dit licht moet ook de vraag aangaande de *vervulling* dezer profetieën worden beschouwd. Met die profetieën zelve

---

[1]) 22 : 1—14. [1]) 39 : 6 v.

is dit niet in strijd. Natuurlijk wordt hier het over Juda komend gericht meer dan eens met Assyrië in verband gebracht. Maar toch zeggen ze niet, dat de geprofeteerde ondergang des lands door Assyrië zal komen. Dat de Assyrische vloedgolf in Juda zal binnendringen en tot den hals zal reiken [2]), zegt niet meer dan wat in Sanheribs dagen letterlijk is vervuld. Zelfs het krasse beeld van het „afscheren" van Juda met het Assyrische scheermes [3]) behoeft nog niet op totalen volksondergang te zien ; bij het licht, dat de Assyrische inscripties hebben geworpen op Juda's schrikkelijke verwoesting in 701, kan men ook hiervan zeggen, dat dit jaar de vervulling hiervan heeft gebracht. Eerst in de volgende verzen gaat de profetie — maar dan ook zonder de Assyriërs te noemen — over in de beschrijving van eene algeheele verwoesting des lands, die eerst later is gekomen. Bovendien verleent het feit, dat naast Assur ook Egypte als instrument des gerichts wordt genoemd [1]), aan de profetie een meer algemeen karakter.

Dat in de latere profetieën — waar naast het gericht over Juda de vernedering van Assur meer op den voorgrond treedt — Juda's ondergang niet aan Assur wordt toegeschreven, ligt in den aard der zaak. Wel is er reden om bij sommige aan Assyrië te denken [2]), maar dat deze macht — die niet eens genoemd wordt — het einde zal brengen, wordt nergens gezegd. Speciaal in de aankondiging van Jeruzalems ondergang [3]) is dit dan ook evenmin het geval als in de vroegere.

Wel lezen sommigen hierin eene voorstelling van den ondergang der stad binnen den tijd van één, hoogstens twee jaar. Dan zou de profeet hier dus wel aan Assur hebben gedacht ; in ieder geval zouden we te doen hebben met eene onvervulde profetie. Sommigen zoeken dit aannemelijk te maken door te onderstellen, dat deze profetie werd opgeheven, toen Hizkia zich verootmoedigde en zijn vertrouwen op God alleen stelde.

---

[1]) 8 : 5 v.v. [2]) 7 : 20. [3]) 7 : 18. [4]) 28 : 14 v.v.; 29 : 1—4. [5]) 32 : 9—14.

Deze opvatting is echter kwalijk te rijmen met de doorloopende voorzegging van den profeet, dat de HEERE Jeruzalem tegen Assyrië zou beschermen. Ze is ook niet noodig, daar de bedoelde uitdrukking „een jaar en wat dagen" [1]) te vaag is om er eene zoo preciese tijdsbepaling in te lezen. Veeleer geeft ze slechts aan, dat het einde spoedig komt, welk „spoedig" dan echter, naar de profetische spreekwijze, niet in een al te letterlijken zin mag worden opgevat.

Wij besluiten daarom met deze gevolgtrekking : er is in Jesaja's aankondigingen van Juda's ondergang geene verhindering, om te zeggen, dat ze — in overeenstemming met zijne latere profetie [2]) — eerst door de Babylonische wereldmacht in vervulling zijn gegaan.

---

[1]) 32 : 10. [2]) 39 : 6 v.

KERKELIJKE SAMENKOMSTEN

door

Ds JOH. JANSEN te IJmuiden.

---

1. Ontstaan der Kerkelijke samenkomsten.

Van den aanvang der reformatie in ons land af is er over *kerkelijke samenkomsten* gehandeld.

Reeds het convent te Wezel, 1568, sprak de gedachte uit, dat er in de toekomst voor de rechte oefening van het kerkverband „dikwijls samenkomende vergaderingen van naburige kerken" moesten gehouden worden, „opdat iedere voorkomende zaak daar ter behandeling worde voorgebracht." De leiders van het kerkelijk leven moesten er op aansturen, dat „de onderscheidene Nederlandsche provinciën in bepaalde en vaste classen of parochiën worden afgedeeld, ten einde een iedere kerk weten kunne met wie zij heeft te handelen en te raadplegen over alle meer gewichtige zaken, die haars inziens het algemeen belang betreffen" [1]. Op deze eerste samenkomst, die in strikten zin nog niet eens een k e r k e l ij k e samenkomst, maar slechts een „particuliere conferentie", een „vorberathende Versammlung von einfluszreichen Flüchtlingen" was, en daarom ook in eigenlijken zin geen synode, maar slechts een convent genoemd mag worden [2], werd dus reeds het plan van een synodaal kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde kerken beraamd. Zoolang echter de vervolging nog woedde — want het waren zulke benauwde tijden, dat ze buiten de Nederlandsche grenzen moesten vergaderen

---

[1]) Artikelen van Wezel, 1568, I : 2. Zie Kerkelijk Handboekje van P. Biesterveld en Dr H. H. Kuyper, blz. 2.

[2]) Zie: J. de Jong, De Voorbereiding en Constitueering van het kerkverband der Ned. Geref. kerken i. d. 16e eeuw, blz. 44 vv.

— konden er alleen nog maar voorbereidende maatregelen genomen worden. Toch raadden zij aan, dat er alvast „gemeenschappelijk gelden bijeengebracht (zouden) worden tot het saamroepen eener provinciale synode van geheel Nederland", (waarbij men in het oog moet houden, dat de kerken van de Nederlandsche natie niet alleen in Nederland (de kerken onder 't kruis) maar ook in Engeland en Duitschland (de vluchtelingenkerken) verstrooid waren en dat hier blijkbaar alleen een gemeenschappelijke vergadering van de kruiskerken in Nederland bedoeld worden), om, zoodra de Heere in Nederland de deur voor de prediking des Evangelies zou openen, het kerkverband zoo spoedig mogelijk te regelen [1]). Mocht de vervolging het samenkomen eener synode echter al te lang tegenhouden, dan moesten de voornaamste kerken der provinciën enkele deputaten aanwijzen, om een concept-indeeling van classen op te stellen en bij de afzonderlijke kerken rond te zenden, om aanvankelijk toch maar een zeker kerkverband en kerkelijk samenleven te verkrijgen [2]). Zelfs spraken zij van een viertal kerkelijke samenkomsten, n.l. van een „Kerkelijken Senaat of Kerkeraad", (senatus ecclesiasticus sive consistorium) uit Dienaren des Woords en Ouderlingen bestaande [3]); voorts van „een vergadering van iedere Classis" (Classis cuiusque conventus); en ten derde van een „provinciale Synode van geheel Nederland" (totius Belgii provincialis Synodus) een samenkomst van al de kruiskerken in Nederland, zonder de Nederlandsche vluchtelingenkerken, die in Engeland en Duitschland verstrooid waren [4]).

Toen nu, vooral op aandrang van Marnix van St. Aldegonde, die door een circulaire bij de kerken op een vast kerk-

[1]) Artikelen van Wezel, 1568, I : 3.
[2]) Idem, I : 7.
[3]) Idem, IV : 1.
[4]) Idem VIII : 19.

verband aandrong, in 1571 de eerste synode der kruiskerken en der verstrooide kerken in Duitschland en Oost-Friesland samenkwam (de verstrooide of vluchtelingenkerken in Engeland waren er niet vertegenwoordigd) sprak zij ook, in navolging van het convent te Wezel, van vier samenkomsten: 1. Van den Kerkeraad: „In een yegelijcke kerke salmen t' samen-coomsten ofte Consistorien der Dienaren des Woorts, Ouderlinghen ende Diaconen hebben", enz. 2. Van de Classen: „Beneven desen Consistorien sullen oock alle drie ofte ses maenden Classische versamelinghen ghehouden werden van sommighe Kercken die by een gheleghen zijn, nae hare gheleghentheyt ende nootdruft". 3. Van de Provinciale Synoden: „Daer beneven sullen jaerlijcxsche versamelinghen, aller verstroyde Kercken in Duytslandt ende Oost-Vrieslandt besonder, aller Engelscher Kercken besonder, ende aller Kerken onder 't Cruys besonder, ghehouden werden". De kerken van de Nederlandsche natie werden dus in drie groote provinciën ingedeeld: de eerste provinciale synode omvatte de verstrooide kerken in Duitschland en Oost-Friesland nl. te Wezel, Keulen, Aken, Embden; de tweede de verstrooide kerken in Engeland, nl. te Londen, Maidstohn enz.; en de derde de kruiskerken in Nederland. En 4 van de Generale of Nationale Synode: „Voorder salmen alle twee jaren eens, een alghemeyne versamelinghe aller Nederlantsche Kercken houden". Dat was dan een Generale Synode van alle kerken der drie bovengenoemde provinciën, dus van alle kerken der Nederlandsche natie uit Duitschland, Engeland en Nederland samen [1]).

De volgende synode, te Dordrecht 1578, voegde al deze bepalingen inzake het aantal kerkelijke vergaderingen samen in één artikel: „Om goede ende wettelicke ordeninghe in de ghereformeerde ghemeynte deser nederlanden te stellen is nut ghevonden dat vierderley kerckelicke versamelinghen

---

[1]) Acta van Embden, 1571, artt. 6—9.

ghehouden worden, Ten I[en] den Kerckenraet in een yeghelicker ghemeynte, Ten II[en] de Classicale vergaderinghe, Ten III[en] de Particuliere Synoden, Ten IIII[en] de Generale of Nationale Synoden" [1]). Van de verstrooide kerken in Duitschland en Engeland is hier geen sprake meer. Na 1572 was er vrijheid gekomen en konden de kerken zich in eigen land organiseeren.

De volgende synode, te Middelburg, 1581, bracht in zooverre eenige verandering in deze redactie aan, dat zij de woorden, waarmede het artikel aanvangt, nl. „Om goede ende wettelicke ordeninghe in de ghereformeerde ghemeynte deser nederlanden te stellen" hier schrapte en, zeer terecht, naar art. 1 verplaatste, om nu als aanvangswoorden van de geheele kerkenordening te dienen. De redactie van dit artikel werd daardoor iets verkort en luidt nu aldus: „Vierderleij kerckelicke tsamencoemsten sullen onderhouden werden. De Kerckenraedt; de Classicale vergaderinghe; de Particuliere Sijnoden; ende de generalen ofte Nationalen" [2]). Deze redactie is tot nu toe onveranderd gebleven.

Deze vier samenkomsten worden in het tweede deel der K. O. van artt. 29—52 nader besproken, als volgt:

Artt. 29—36. Algemeene bepalingen.
Artt. 37—40. Van den kerkeraad.
Artt. 41—46. Van de Classe.
Artt. 47—49. Van de Particuliere Synoden.
Artt. 50—52. Van de Nationale Synoden.

2. Naam en karakter der kerkelijke samenkomsten.

Allereerst iets over den naam van de onderscheidene samenkomsten.

De naam Kerkeraad is in het Grieksch πρεσβυτέριον d.i. ouderlingschap, een college van ouderlingen, bij hetwelk de leiding en regeering der gemeente berust, 1 Tim. 4; 14;

[1]) Acta van Dordrecht, 1578, art. 16.
[2]) Acta van Middelburg, 1581, art. 20.

iu het Latijn presbyterium, d.i. college yan presbyters of ouderlingen, ook wel consistorium, d.i. de plaats waar de kerkeraad samenkomt en van daar het college van den kerkeraad zelf; of synedrium, d.i. de rechtszaal, het raadhuis en zoo de plaats waar de kerkeraad vergadert (kerkeraadskamer) en verder de kerkeraad zelf; of senatus ecclesiasticus, d.i. de kerkelijke senaat, de kerkeraad. Het Nederlandsche woord *kerkeraad* (vroeger kerckenraet d.i. raad van eene kerk) duidt aan de vergadering van den raad of de regeerders eener plaatselijke kerk en zoo verder het college van leden, die den raad der kerk uitmaken.

Het woord Classis, van het Lat. werkwoord calare, Grieksch καλειν, d.i. roepen, samenroepen, beteekent in het algemeen eene samengeroepen menigte, eene afdeeling van een geheel; en op kerkelijk gebied eene groep van kerken, die tot eenzelfde district of buurtschap behooren. Het convent te Wezel, 1568, sprak dan ook van „classes seu paroeciae" d.i. van classen of parochiën [1]). Het woord parochie, Latijn parochia of paroecia, Grieksch παροικια, beteekent letterlijk nabuurschap. Eene classe is dus eene samenkomst van genabuurde kerken. Art. 41 bepaalt dan ook terecht: „De Classicale vergaderingen zullen bestaan uit genabuurde kerken". Men sprak ook wel eens van „conventus ecclesiarum" d.i. eene samenkomst van kerken [2]); of van „conventus classicus" d.i. een classicaal convent [3]); zelfs van „coetus", dat eenvoudig samenkomst beteekent en soms de gewone classe, soms ook eene van de classe onderscheiden samenkomst van predikanten alleen aanduidde [4]). Maar de naam classis heeft toch de overhand gekregen en is thans algemeen in gebruik. Eene classis duidt dus aan eene samenkomst van genabuurde kerken.

Eene derde samenkomst, waarvan art. 29 spreekt, is „de

[1]) Artikelen van Wezel, 1568, I: 2.

[2]) Acta van de classis Neder-Veluwe blz. 50.

[3]) Zie Dr H. Schokking, De Leertucht enz. blz. 104.

[4]) Reitsma en van Veen, Acta, enz. I: 6.

Particuliere Synode". Het convent te Wezel, 1568, gebruikte nog wel niet dezen naam, maar kende toch wel de zaak, want het noemde ze eene bijeenkomst van „de Classen van een geheele provincie"[1]. En de Synode van Embden, 1571, sprak reeds van „de provinciale synoden", maar verstond onder deze benaming „de jaerlijcksche versamelinghen" van een deel of groep van kerken van de Nederlandsche natie, die in andere landen n.l. in Duitschland en in Engeland verstrooid of in Nederland nog „onder 't Cruys" waren[2]. Zij sprak dan ook van drie provinciën n.l. Nederland, Duitschland en Engeland. De verstrooide kerken buiten Nederland werden in kerkelijken zin als Nederlandsche provincies beschouwd. Later, toen de vervolging ophield en de reformatie in heel het land doorwerkte, namen de kerken de provinciale indeeling der politiek over en spraken toen van „provinciale synoden" in geheel anderen zin n.l. als samenkomsten van een deel der kerken, die binnen de grenzen van eene der provinciën van het land samenwoonden. Eerst de synode van Dordrecht, 1578, sprak van „particuliere synoden" d. i. samenvoegingen van een aantal classen tot meerdere vergaderingen of particuliere synoden buiten verband van de provinciale grenzen. Zij koos dezen naam opzettelijk, omdat de provincie Holland twee kwartieren omvatte, n.l. Holland (later Zuid-Holland) en West-Friesland (later Noord-Holland) en voor die beide kwartieren afzonderlijke particuliere synoden had. Slechts tweemaal kwamen de kerken van de geheele provincie, dus als afzonderlyke synoden samen, nl. te Dordrecht in 1574 en te Haarlem in 1582, maar overigens vergaderden de synoden van Noord- en Zuid-Holland afzonderlijk en vandaar dat de synode van Dordrecht, 1578 van „particuliere synoden" spreekt.[3] In de andere provinciën sprak men gewoonlijk van provinciale synode,

[1] Artikelen van Wezel, 1568, VIII : 19.

[2] Rutgers, Acta enz., bladzz. 58, 109.

[3] Reitsma en Van Veen, Acta enz. I bldz. IX.

omdat de kerken daar provinciaal samenkwamen. En in later tijd is het ook met Holland in zooverre veranderd, dat Noord- en Zuid-Holland twee zelfstandige provinciën werden en dus ook kerkelijk elk eene eigen zelfstandige provinciale synode kregen. En vandaar ook dat de kerken gewoonlijk van „provinciale synode" bleven spreken ook al was de officieele naam volgens de Kerkenordening, „particuliere synode". Maar toch hebben de kerken, ook op de synode van Utrecht, 1905, den officieelen naam behouden, omdat er thans weer twee provinciën zijn, die wegens het groot aantal kerken in twee particuliere synoden gesplitst zijn, n.l. Friesland en Zuid-Holland. Men spreekt daar van Friesland Noordelijk gedeelte en Friesland Zuidelijk gedeelte en eveneens van Zuid-Holland Noordelijk gedeelte en Zuid-Holland Zuidelijk gedeelte. Behalve deze beide provinciën blijft de indeeling der kerken in provinciën zich handhaven, omdat de verschillende provinciën kerkelijk een eigen karakter vertoonen en omdat zij bovendien een historisch recht verkregen heeft. Vandaar dan ook dat de oude naam „provinciale synode", die in later tijd weer de overhand verkreeg, voor de andere provinciën zich wel handhaven zal.

De vierde samenkomst draagt den naam van „de Generale of Nationale synode". Het convent te Wezel, 1568, noemde ze „eene provinciale synode van geheel Nederland" [1]. De synode van Embden, 1571, sprak van „een alghemeyne versamelinghe aller Nederlantsche Kercken", nl. van alle verstrooide kerken in Nederland, Duitschland en Engeland, en noemde die samenkomst eene „Synodus Generalis", of „Algemeene Synodus" [2]. Evenzoo sprak ook de particuliere synode te Dordrecht, 1574, van „Synodus generalis" [3]. Eerst de synode te Dordrecht, 1578, sprak van „de generale ofte nationale Synoden" [4]. En deze naam is

[1] Artikelen van Wezel, 1568, VIII : 19.
[2] Rutgers, Acta, enz., blz. 59, 104, 116.
[3] Rutgers, Acta, enz., blz. 171.
[4] Acta van Dordrecht, 1578, art. 16.

door de volgende synoden overgenomen en tot nu toe gebleven. De kerkenordening is hier niet consequent in de terminologie. Spreekt men toch van „particuliere synode" dan moet men ook spreken van „generale synode", en spreekt men van „provinciale synode" dan past daarbij „nationale synode". Immers „generaal" in eigenlijken en strikten zin zou eene synode dan eerst zijn, wanneer alle kerken van dezelfde belijdenis uit alle landen der wereld er vertegenwoordigd waren, terwijl een „nationale" synode alleen eene vergadering is van alle kerken van eenzelfde belijdenis in eigen land [1]). Maar de synode van Embden, 1571, die van „generale synode" sprak, heeft het woord „generaal" reeds in meer beperkten zin genomen en er alleen door aangeduid een samenkomst van alle kerken der Nederlandsche natie, al waren zij ook vanwege de vervolging als vluchtelingen-kerken verspreid in Duitschland en Engeland. Vandaar dan ook dat de kerkenordening de woorden „generaal" en „nationaal" promiscue gebruikt en dat die beide begrippen volgens kerkelijk spraakgebruik elkander dekken. Eene synode toch van alle Gereformeerde Kerken over heel de wereld werd geene „generale", maar eene „oecumenische synode" genoemd [2]).

3. Het aantal kerkelijke samenkomsten.

Er is in art. K.O. 29 sprake van vierderlei kerkelijke samenkomsten. De vraag is echter of aan dit viertal nog andere samenkomsten, bijv. plaatselijke vergaderingen van de gezamenlijke gemeenteleden, algemeene vergaderingen van alle plaatselijke kerken en oecumemische synoden zijn toe te voegen.

Vooreerst *de vergaderingen van den kerkeraad met de leden der gemeente.* De Gereformeerden verschillen hier eenerzijds van de Independenten en anderzijds van de Roomschen. Volgens de Independenten zijn dit de eigenlijke

---

[1]) B. van Meer, De Synode te Embden, 1571, blzz. 177—178.

[2]) Rutgers, Acta enz. blz. 363.

kerkelijke vergaderingen, die gezag hebben. In de kerk berust de souvereiniteit bij de gemeenteleden. Zij hebben te oordeelen en te beslissen over kerkelijke zaken. De kerkeraad heeft alleen maar uitvoerende, geene wetgevende macht. En alle overige kerkelijke vergaderingen zijn slechts conferentiën. Rome daarentegen wil van gemeente-vergaderingen niets weten. Volgens haar berust de kerkelijke macht uitsluitend bij den clerus. Deze beslist zonder de gemeente te raadplegen of met haar wensch te rekenen. De Gereformeerden nemen hun standpunt tusschenbeide in. Zij leeren, dat aan den kerkeraad de leidende en besturende, en aan de leden der gemeente de controleerende en medewerkende macht toekomt. Hier zijn dus vergaderingen van de gemeenteleden mogelijk en soms ook noodzakelijk. Er zijn een aantal zaken waarin de leden der gemeente moeten gehoord worden. Bij stemmingen geschiedt dit dan ook in de meeste kerken. Maar ook in andere zaken wel. Toch bedenke men wel, dat het eigenlijk vergaderingen zijn van den kerkeraad met de stemgerechtigde leden der gemeente, niet om dezen te laten beslissen, want de beslissende macht berust bij den kerkeraad, maar alleen om hen over bepaalde zaken te raadplegen en te hooren. Het is dan ook niet wenschelijk eene of andere motie of een voorstel aan stemming te onderwerpen, en waar het geschiedt moet er uitdrukkelijk bij gezegd worden, dat zulk een stemming geen beslissing geeft, maar alleen een middel is om het gevoelen der meerderheid te kennen. Hier en daar gaan er klachten op, dat de leden der gemeente buiten alle kerkelijke zaken gehouden worden, in zoo erge mate, dat de boeken van de financiën der kerk en der diaconie niet eens ter inzage worden gelegd. Dat is tegen de bedoeling der Schrift in dezen. Volgens haar komt aan den kerkeraad wel de leidende, beslissende en verantwoordelijke macht toe, hij heeft dus ook te beslissen welke punten op zulk eene vergadering besproken zullen worden, maar aan de gemeenteleden komt het recht van medewerking en van controle toe.

Wel is het wenschelijk dat een kerkeraad vooraf een agendum opmaakt. Het gebeurt wel, dat een of ander lid de gelegenheid aangrijpt om op zulk eene vergadering allerlei aanmerkingen te maken. waardoor niet alleen veel tijd verloren gaat, maar bovendien ook de zaden van twist en oneenigheid gezaaid worden. Om dit te voorkomen en om toch de gemeente in staat te stellen punten te kunnen bespreken, zou de kerkeraad gelegenheid kunnen geven zulke punten vooraf bij hem in te leveren, met verzoek deze op het agendum te willen plaatsen. Aan de beslissing van den kerkeraad moeten de leden zich dan onderwerpen behoudens recht van appèl op de meerdere vergaderingen. Behoudens deze grenzen heeft echter de gemeente het recht over kerkelijke zaken mede te oordeelen. Vooral wanneer de kerkeraad voor groote financieele uitgaven staat is het goed er vooraf met de gemeente over te spreken. Dit kan op tweeërlei wijze, nl. door persoonlijk bezoek aan de huizen of op eene gemeenschappelijke vergadering geschieden. In kerken waar men aan eene gemeentevergadering gewoon is, is de laatste manier te verkiezen. Vaste regelen, ook aangaande de punten van behandeling zijn vooraf niet te geven. Er hangt zooveel van de plaatselijke omstandigheden af. In eene kleine gemeente is bijv. het bouwen van een consistorie-kamer of de aankoop van een orgel reeds van zoo groote beteekenis, dat het wenschelijk is er vooraf met de gemeente over te spreken, terwijl dergelijke ondernemingen in eene kerk als Amsterdam en Rotterdam van weinig belang worden geacht. Zulke vergaderingen zijn geen publieke, maar, om in den geest van Voetius te spreken, privaat-publieke vergaderingen en dus niet voor iedereen toegankelijk. Aan doopleden en aan kerkgangers kan in bepaalde gevallen door den kerkeraad het bijwonen van deze vergaderingen als gasten worden toegestaan [1]). De notulen van zulke eene kerkeraads-vergadering met de mannelijke belijdende leden behooren door den

[1]) Heraut 1915 no. 1031.

kerkeraad en niet door genoemde leden vastgesteld te worden. Bij eene vereeniging heeft men afzonderlijke vergaderingen van het Bestuur, waarvan de notulen door het Bestuur zelf, en vergaderingen van het Bestuur met de leden, waarvan de notulen door de ledenvergadering worden vastgesteld. Maar een kerkeraad is niet gelijk aan een Bestuur van eene vereeniging. Ook al zou de kerkeraad ze willen voorlezen in eene vergadering met de leden om hunne opmerkingen te hooren, dan nog moet de vaststelling zelf door den kerkeraad geschieden [1]).

Voorts is de vraag, of er geen Synode van alle kerken in het land rechtstreeks, door hare afgevaardigden, kan samenkomen. De bedoeling is dan dat elke kerk, die tot het kerkverband behoort door één of twee afgevaardigden zich vertegenwoordigt, zooals dit op onze classen ook geschiedt. Onze particuliere en generale synoden zijn ook wel vergaderingen van kerken, maar dan zijn zij niet rechtstreeks doch op getrapte wijze door een paar afgevaardigden der classen enz., vertegenwoordigd. In Engeland, Schotland en Amerika kent men echter ook synoden, waar alle kerken van het kerkverband rechtstreeks samenkomen. Men noemt ze daar „general assembly", waarvoor wij in het Nederlandsch geen technisch woord hebben. Duizend kerken zouden dan, wanneer ze elk één afgevaardigde zonden, eene synode vormen van duizend leden, zoodat alle kerken rechtstreeks door eigen afgevaardigden vertegenwoordigd waren. Zulk eene synode is dan ook volstrekt niet in strijd met, maar integendeel geheel overeenkomstig onze Gereformeerde beginselen. De reden waarom de Gereformeerde kerken van Nederland, Frankrijk, Zwitserland en Duitschland deze manier van afvaardiging niet hebben gekozen, ligt dan ook niet in principieele, maar in practische bezwaren; en wel in deze twee: 1e. Dat zulk eene synode veel te talrijk wordt, en dus veel te kostbaar is, om bijv. twee weken achter elkander

[1]) Heraut 1918 no. 2085.

zitting te hebben. Een kleine groep van 700 kerken zouden, wanneer zij elk slechts één afgevaardigde zonden, reeds een synode van 700 leden maken. Zulk eene talrijke vergadering kan wel één dag, hoogstens twee, samenkomen, maar geen tien of veertien dagen, omdat zij dan veel te kostbaar zou worden. 2e. Dat zulk eene talrijke vergadering tot het afdoen van kerkelijke zaken, dus tot regeering en bestuur der kerken, ongeschikt is. Groote vergaderingen zijn wel goed voor propaganda en bezieling. Eene groote schare geeft altijd een zekere suggestie. De stellingen, die men verbreiden wil, worden dan in wijden kring bekend. Maar voor regeering en bestuur zijn zij ongeschikt. Daarvoor is kalm overleg en rustige overweging noodig in kleiner kring. Daarom hebben de Gereformeerde kerken in Nederland ook de organische en trapsgewijze afvaardiging verkozen, waardoor het mogelijk is, dat een groot aantal kerken door klein aantal afgevaardigden vertegenwoordigd worden.

In de derde plaats is de vraag of er op Gereformeerd standpunt nog niet van een vijfde kerkelijke vergadering moet gesproken worden, nl. van eene „Oecumenische synode". In de 16e eeuw is er door de Gereformeerden ernstig beproefd tot zulk een Gereformeerde oecumenische synode te komen. Wij lezen er zelfs van in de acta der synode van Middelburg, 1581 : „Als de Synodus Oecumenica vergadert sal worden, soe sal out elcke Synode particulier, een beschreven worden, om legatos ad synodum oecumenicam te deputeren" [1]). Hieruit blijkt duidelijk, dat er tusschen de Gereformeerde kerken in de verschillende landen ernstige correspondentie over geweest is. In Duitschland werd er onder leiding van den beroemden Zanchius veel werk van gemaakt. Het plan was al zoo ver, dat de synode van Middelburg in de stellige hoop leefde. dat het er wel toe komen zou en al vast bepaalde, dat tegen den tijd der oecumenische synode elke particuliere synode één deputaat moest benoemen

---

[1]) F. L. Rutgers, Acta enz. blz. 363—364.

en hem opdragen om „legatos ad synodum oecumenicam te deputeren" d.i. om afgevaardigden naar deze oecumenische synode aan te wijzen. Maar van al die plannen is niets gekomen. Er waren blijkbaar te veel bezwaren aan verbonden. Niet van principieelen, maar van practischen aard. Het bezwaar was niet, dat de Gereformeerde kerken in de onderscheidene landen te veel in belijdenis of kerkrecht zouden verschillen, want dit was allerminst het geval, maar lag in het feit, dat de kerken onder verschillende overheden leefden, en niet zonder hare toestemming met buitenlanders mochten confereeren. Zij werkten de plannen der kerken tegen, omdat zij bevreesd waren voor buitenlandschen invloed op de inwendige aangelegenheden der landen. Bovendien was ook de taal eene belemmering, want het Latijn was wel algemeene taal voor de geleerde wereld, maar niet voor alle leden van zulk eene synode verstaanbaar. En daarbij kwam nu nog, dat er groote kosten mee gepaard gingen en dat aan het reizen groote gevaren verbonden waren. Al deze bezwaren maakten, dat er niets van kwam en na 1581 het plan niet weer is opgevat. Wel droeg de synode van Dordrecht, 1618'—19, een meer algemeen karakter, maar een oecumenische synode in strikten en volkomen zin is zij toch niet geweest. Voetius noemde ze eene „Synodus nationalis (quae etiam quasi generalis Reformatorum)", d.i. een nationale, ook wel eene soort van generale synode der Gereformeerden, daar ze bestond uit afgevaardigden van onze en van de buitenlandsche kerken; en op eene andere plaats eene „synodus extra-ordinaria" [1]). Dr A. Kuyper noemde ze eene wereld-synode, eene generale bijeenkomst van alle Gereformeerde kerken, een concilie op Gereformeerd terrein, een internationale synode [2]). Dr H. H. Kuyper zegt, dat ze „haast den eerenaam van het Gereformeerd oecumenisch concilie mag dragen" [3]). En Dr H. Schokking verklaart, dat

[1]) Voetius, Pol Eccl. IV : 118, 200.

[2]) Dr A. Kuyper, Revisie der revisie-legende, blz. 121.

[3]) Dr H. H. Kuyper, De Postacta enz. blz. VII.

zij „niet meer dan een zeer eigenaardige, naar een concilie zweemende, maar inderdaad toch nationale synode" is [1]). Hoogstens was zij een Gereformeerde oecumenische synode in beginsel, want de buitenlandsche afgevaardigden waren niet door hunne kerken, maar door hunne respectieve overheden gezonden en bovendien waren er van de Fransche kerken geene afgevaardigden aanwezig. Er waren er wel een viertal benoemd, maar de Fransche koning belette hun den toegang naar Dordrecht, zoodat hun zetels onbezet bleven. Wel kan men ze een representatie van ongeveer de geheele Gereformeerde christenheid noemen. Jammer dat de bezwaren te veel waren. Zulk eene oecumenische synode toch van alle Gereformeerde kerken in alle landen zou de kroon op het presbyteriale systeem van kerkrecht gezet hebben, want zij is de consequentie van het artikel der apostolische geloofsbelijdenis: ik geloof eene, heilige, algemeene christelijke kerk.

Zelfs is in later tijd de vraag wel eens aan de orde gesteld of er geen algemeen Protestantsch concilie zou kunnen gehouden worden om de eenheid der Protestantsche kerken uit te drukken. Rome heeft de idee der wereldkerk vastgehouden trots alle verschillen tusschen de Roomsche belijders in de verschillende landen en handhaaft voor hare synoden dan ook het karakter van oecumenische conciliën. De Reformatorische fout is nu geweest, dat de Protestantsche kerken de idee der wereldkerk hebben losgelaten en in die der volkskerk zijn opgegaan. Immers Christus heeft tegenover de nationale kerk van Israël de Catholieke of algemeene-heel-de-wereld-omvattende kerk gesticht. De kerk is naar luid onzer Geloofsbelijdenis oecumenisch, d.w.z. ze staat tegen de splitsing van ons menschelijk geslacht in onderscheidene staten, als eene alle volken omvattende instelling over. Het was een fout bij de reformatie die wereldkerk in los-naast-elkaar-staande nationale kerken op te lossen, zonder eenig verband. De Luthersche kerk werd Duitsch,

[1]) Dr H. Schokking. De Leertucht enz. blz. 76.

onder opperhoogheid der landvorsten en kon buiten de Germaansche landen nergens vasten voet krijgen. De Anglicaansche kerk koos in plaats van den paus, den koning tot hoofd en was aan het Engelsche volksleven verbonden. Alleen Calvijn zag het gevaar in, drong op eenheid van alle protestantsche kerken in alle landen aan, en wilde een algemeen protestantsch concilie om aan die eenheid uiting te geven. Maar zijne stem bleef die eens roependen in de woestijn. Van een vasten band wilde men niet weten. Zelfs de Dordsche synode, 1618—'19, was eene mislukte poging van een oecumenisch concilie. Ook de Gereformeerde kerken werden in de onderscheidene landen al meer nationale kerken. Vandaar dat de christelijke kerken, in een oorlog tusschen de christenvolken als er pas gevoerd werd, zoo machteloos waren om tot vrede te roepen. De afzonderlijke kerken zijn nu te veel in het nationale leven der volken ingeweven om zich boven den strijd der volken te verheffen, en den geest van Christus, die tot liefde maant, over de nationale antipathie te doen zegevieren [1]). In deze voorstelling is wel veel dat aantrekt, maar wij vreezen toch, dat het een ijdele poging zou wezen. Een oecumenische synode van alle Gereformeerde kerken is al onmogelijk wegens practische bezwaren. Maar tegen een oecumenisch concilie van alle protestantsche en nog ruimer van alle christelijke kerken, gelden bovendien ook principieele bezwaren. Immers op welken grondslag moet zulk een protestantsch concilie rusten? Wat moet er op zulk een concilie behandeld worden? Moeten de modernen er dan ook niet bij genomen worden? En een concilie van alle christelijke kerken gaat nog weer verder. Het zou niet alleen de Protestantsche kerken, maar ook de Roomsche en Grieksch-Orthodoxe kerken moeten vertegenwoordigen. Wij althans zien er, met het oog op de historie der Christelijke kerk, geen mogelijkheid op, dat zulk een pogen eenige kans van slagen zou hebben.

[1]) Heraut, 1915, no. 1977.

KRONIEK.

Bruno Grabinski. — Aanval op Luther. — Van spoken. — Wel gezellig maar niet degelijk. — Een wonderlijk soort propaganda met wonderen.

De heer Bruno Grabinski schijnt me een zeer eigenaardig mensch te zijn.

Fijn Roomsch. En met een grooten moed, wanneer het er om gaat tegen protestanten op te treden. Immers niet alleen op het terrein van het „wonder" ligt zijn interesse. Wat hij over „wonderen', en „verschijningen" schrijft, is prachtig studie-materiaal voor de Roomschen, en nog veel mooier propagandamiddel onder „ongeloovigen", — maar wat hij schreef rechtstreeks tegen de protestanten is al heel fel.

„Wie ist Luther gestorben" is de titel van zijn geschrift, waarin hij „bewijst" dat de groote hervormer 's morgens dood op zijn bed werd gevonden, onder omstandigheden . . . . nu we weten dat wel.

Zijn geschrift werd door de Roomschen luide geprezen. De „Stimmen aus Maria Laach" het goed geredigeerde Duitsch-Roomsche tijdschrift, noemde de studie: „zorgvuldig en scherpzinnig bearbeid". „Die glaubwürdigkeit der protestantischen Quellen ist erschüttert", zoo oordeelde het Roomsche blad „Pastor bonus". Ja zelfs het tijdschrift „Theologie und Glaube", uitgaaf van de bisschoppelijke philosofisch-theologische faculteit te Paderborn meende, dat „der Verfasser die Quellen gewissenhaft geprüft hat" en zegt dat „die Schrift über die Frage gut orientiert und der Verfasser sich eines wohltuenden ruhigen Tones befleiszigt hat".

Gelukkig dat Prof. Dr. H. H. Kuyper ten onzent de voosheid van Roomsche „bewijzen" omtrent het leven der

reformatoren, en de partijdigheid, om maar niet te zeggen, de valschheid van hun „bronnenstudie" scherp in het licht stelde.

De heer Bruno Grabrinski is een merkwaardig man.

Bij lange na niet het merkwaardigst, omdat hij ook meedeed met het koor, dat slechts wanklanken over het persoonlijk leven van de reformatoren weet uit te stooten.

Hij heeft zich in de laatste jaren toegelegd op een ander soort publicaties. Reeds in 1911 verscheen er van zijn hand een boek over geheimzinnige dingen. „Geheimnisvolles aus dem Reiche des Uebersinnlichen" heet het.

Gedurende den oorlog schreef hij „Das Uebersinnliche im Weltkriege", en ofschoon het boek pas verscheen, nadat de slag voor Duitschland was verloren, — in December 1918 — het was toch nog altijd interessante lectuur, dit boek.

Maar zijn jongste publicaties overtreffen alles, wat er tot dusver van hem of van een ander verscheen.

In 1919 kwam de eerste en verleden jaar de tweede druk van een geweldig gedurfd boek. Gedurfd, omdat iemand heel wat moed moet hebben, wanneer hij dergelijke stukken, als hij verhaalt, aan serieuse menschen als „zoete koek" voorsnijdt.

Al dadelijk begint dat met den omslag. Daar leest ge: „Spuk (met roode letters) und Geistererscheinungen oder was sonst?" Dat vraagteeken vaag in stippelfiguren... Flink groot. Een boek van 444 pagina's zit er in den omslag, En ik zei al, verleden jaar kwam er een tweede druk....

Er staan vijftien foto's in het boek. „Eigenaufnahmen". Dus alles wat verteld wordt is waar. Wat niet i s kun je immers niet fotografeeren. Wat een griezelgeschiedenis. Vierhonderdenvierenveertig pagina's royaal formaat, compres gedrukt, alles werkelijke waarheid, de foto's er bij. Dat boek in een land, waar de zenuwen tot het uiterste zijn gespannen, waar de griezelige gebeurtenissen, als zelfmoord en verdwenen weesmeisjes voor 100 milliard in een krant uitvoerig te lezen zijn... man, je succes is verzekerd. Er staat ook

een teekening in het boek. Een situatie-teekening van een huis waar het heuzig spookte... Wat wil men meer?

De spoken worden uitnemend geteekend. Ze beantwoorden alle aan het eigen type. Zooals Scroodge, in „Chrismas Carol" ze ook al zag. Alleen wat meer wetenschappelijk gezegd. „Die aukustischen Erscheinungen gingen den optischen voran". Dat gaat gewoonlijk zoo. Scroodge hoorde de geest ook de trap op komen. Dan lees ik van „polternde Trotte", „weisze weibliche Gestalt", „weisze Morgenrock", „weisze Haube". De oogen waren „sehr grosz, grünlich und lagen in tiefen Höhlen" .... Men ziet in het spokenland is de mode minder grillig dan in ons meer concrete wereldje. Ik wou, dat er nu ook eens een spook verscheen in colbert of smoking.

Heel griezelig is het verhaal van brandende handen. Stel je voor, een geest pakt een boek aan, een boek in leeren band nog wel, en er brandt op de plek van de duim een gat, tot in de bladeren toe. De foto staat er bij. Niet de foto van het gebeuren, maar van het gebeurd zijn. Het boek met het gat... En dan die hand, die in een vierdubbelgeslagen doek van linnen. een brandplek in den vorm van een menschelijke hand naliet! Het doek wordt bewaard in een klooster in Pflochsbach, en de foto staat in het boek van Grabinski. En het kan niet de afdruk van een menschelijke hand zijn — immers de tusschenruimte tusschen de middelste vinger en de ringvinger is boven en onder even breed. En dat is anatomisch (wat geleerd, hé?) niet wel mogelijk. Ergo: het moet wel een geest zijn. Dan toch zeker eene met buitengewone oefening in de vinger-gymnastiek. Ik denk, dat het een geest is van een vroegere gannef. Ik gebruik dit woord vanwege de geleerdheid, weet ge.

Nu moeten we voorzichtig zijn met onze kritiek. Want Grabinski geeft in het voorwoord van den tweeden druk van zijn boek een overzicht van de oordeelvellingen over zijn boek; en dan blijkt wel, dat wie werkelijk aanspraak wil maken op den naam van „metaphisisch geschoold" op

moet passen met te twijfelen aan het groote werk van den schrijver. De Roomsche recensenten zijn in grooten getale aanwezig om te zeggen, dat er niets onmogelijks, niets tegen de geloofsleer in het boek wordt gezegd . . . En het kan wel. Waarom ook niet?

Dat zelfs uit de beschrijvingen van Grabinski blijkt, dat de menschen, die de spookverschijningen waarnemen, van te voren hebben vastgesteld, dat het spookt — dat het voorkomt, dat iemand een nauwkeurige beschrijving geeft van de gangen van het spook in zijn slaapkamer, maar er bij vertelt, dat hij zoo bang was, dat hij zich niet durfde omdraaien, zóó, dat hij met het gezicht naar de kamer kwam te liggen — zie, dat schijnt aan de aandacht van de geloovige recensenten ontgaan te zijn.

Je zou zoo zeggen, vent, had eens een revolver gepakt, en gezegd, „als je niet maakt, dat je wegkomt, schiet ik er op", zooals de Friesche boer deed, die zijn geest, die hem 's nachts kwam influisteren — gekleed in een wit gewaad, en met holle oogen — dat hij „mei de faam" moest trouwen gaan . . . ontmaskerde . . . „De faam" schreeuwde hard, en liep weg . . . En 't spookte nooit meer . . .

Nu zou ik dit heele boek niet van genoeg belang achten om er een kroniek over te schrijven, als er niet twee redenen waren, die me er toe brengen, de aandacht op een dergelijke verschijning te vestigen.

De eerste is deze: door dergelijke boeken komt de studie omtrent allerlei zeker bestaande occulte verschijnselen onzegbaar in discrediet. Wie eenmaal met zulk een boek kennis maakte zal denken, dat dit nu het soort is, dat de wetenschap van de occulte verschijnselen produceert. Hoe *gezellig* nu ook zulk een boek moge zijn, voor hem, die van griezelen houdt, *degelijkheid* is er ten eenenmale niet in te vinden. En dergelijke boeken zullen nimmer op den naam wetenschappelijk aanspraak maken. Al bederven ze veel. En al ware het beter dat ze nooit verschenen waren.

Maar er is nog een andere reden, waarom we een verschijning als deze niet onopgemerkt mogen laten passeeren.

Heel het meterslange sensatie-artikel, waarmee dit boek is gevuld, is een lokaas voor een ander boek van denzelfden schrijver.

Dat zal het althans practisch zijn. Ook al zal de opzet van den schrijver niet a priori zijn aanwezig geweest. In 1923 toch verscheen van zijn hand weer een nieuw boek: „Wunder, Stigmatisation und Besessenheit in der Gegenwart". Zoo op het eerste gezicht is het weer een boek, dat een waardig opvolger is van dat over spoken. Maar bij nader inzien, en vooral bij het bestudeeren van de foto's aan de hand van het boek blijkt, dat we hier weer te doen hebben met een geschrift van een rasechten Roomsche.

Het meest ongewone is in het boek de verzameling van foto's van bloedende hosties en bloedende beelden.

Zoo is er een heele serie van portretten, voorstellende een bloedend Christusbeeld, gefotografeerd op onderscheiden na elkaar volgende dagen of na elkaar volgende weken of maanden. Het is wel heel merkwaardig. Eerst komt er aan het voorhoofd, daarna aan de linkerslaap en aan de punt van het op de borst geschilderde hart een bloekvlekje. Dat vlekje wordt al dikker, eindelijk begint het bloed te „loopen". Dat gebeurt dan steeds tijdens het bedienen van de Communie. Een scheikundig onderzoek maakt uit, dat het vocht, dat gezien wordt werkelijk menschenbloed is.

Na een paar maanden loopen de bloederige streepen over heel het gelaat, en zelfs over het kleed. Begin van de bloeding Sept. 1911, Juli '12 loopt het bloed van het voorhoofd tot beneden het hart. Ook dat van de slapen en dat uit de handen loopt verder dan de „maagstreek",

Even merkwaardig is meer dan één foto van bloedende hosties.

De hostie bloedt. „Hoc e s t corpus meum". Men begrijpt het verband. Men verstaat ook onmiddellijk het propagan-

distisch karakter van dit boek (348 pag.) in dienst van de Roomsche opvatting.

En wanneer dan zulk een boek eindigt met de conclusie, die een zin is, ontleend aan den protestantschen Dr Hoppeler : Wie aan een almachttg God gelooft, die de natuurwetten gegeven heeft, en boven die wetten staat, die vindt het geheel natuurlijk, dat deze God af en toe ook in zijn heelal ingrijpt, op een wijze, die wij niet verstaan — dan is deze conclusie als citaat wel uit het verband gerukt, dan bedoelde Hoppeler wel over heel andere dingen te spreken, maar dat hindert niet : het doel zal bij heel eenvoudige lezers wel worden bereikt : apologie en propaganda . . .

Het zou een studie op zichzelf zijn, na te gaan, hoe men aan de foto's komt, die in dit boek staan. Natuurlijk hebben ze niet de minste wetenschappelijke waarde. Ieder amateurfotograaf zelfs weet, dat men zulke platen zonder moeite maken kan. En ook al zijn de foto's geen neerslag van onechte platen, dan nog bewijzen ze niets. Het gaat er immers juist om, om te onderzoeken h o e dat bloed op de beelden en op de hosties komt,

Intusschen hebben we h.er te doen met een Roomsche manier van propaganda-voeren, die we „in de gaten" moeten houden.

De stigmatisaties, die in het boek worden beschreven, liggen natuurlijk op heel ander terrein, dan de bloedingen van beelden en ouwels.

De stigmatisaties, dat is wel in orde. Die zijn ook zonder „wondergeloof" en Roomsche verklaringen wel te begrijpen.

Maar achter die bloedige geschiedenissen — daar zit wat achter . . .

Wat ?

Het wordt tijd, dat dit eens onderzocht wordt.

Leve de Roomsche propaganda. De missie „in partibus infidelium".

J. WATERINK.

RECENSIËN.

Ernst Sommerlath, Privatdozent an der Universität Leipzig, **Der Ursprung des neuen Lebens nach Paulus,** Leipzig, Dörffling & Franke, 1923, 104 bl., 1.70 Zwits. fr.

Dit is een mooi boek en ook een merkwaardig boek in meer dan een opzicht, dat ik met veel genoegen heb doorgewerkt.

Mooi noem ik dit boek, omdat het zeer zorgvuldig exegetiseert de plaatsen, die in de brieven van Paulus handelen over den oorsprong van het nieuwe leven en omdat toch die zorgvuldigheid niet ontaardt in een pressen van de woorden, of in een wringen van alle plaatsen in een gesloten logisch systeem. Merkwaardig is dit boek allereerst om de methode. Sommerlath gaat niet uit van de bekende loci classici, juist omgekeerd, hij begint met die plaatsen, waar de apostel meer terloops over het nieuwe leven spreekt en maakt den weg van den omtrek naar het middelpunt. Ik kan niet anders zeggen, dan dat op deze manier iets bereikt is en allerlei, dat anders wellicht niet of nauwelijks was genoemd, nu goed tot zijn recht komt. In de tweede plaats is het boek van S. merkwaardig om het resultaat, dat bereikt wordt. Het werk is zuiver beschrijvend, zelfs zóó, dat ik slechts vermoeden kan op grond m. n. van enkele uitlatingen in het laatste hoofdstuk, tot welke theologische richting S. behoort. Het is zeker niet de bedoeling van den schrijver geweest de Dogmatiek te dienen. Maar het is merkwaardig, dat hij zonder het te willen de oud-protestantsche opvatting van den inhoud van Paulus brieven volkomen in het gelijk stelt.

Wat nu den inhoud betreft. S. spreekt eerst over den bovennatuurlijken oorsprong van het nieuwe leven. Paulus,

zoo wordt betoogd, heeft wel veel vermaand en opgewekt, maar onderstelt daarbij niet, dat de mensch van zichzelf tot het opvolgen van de vermaningen in staat is, God is het, die het nieuwe leven aan den mensch geeft. De uitdrukkingen, die spreken van het ontstaan of de versterking van het nieuwe leven, zijn passief. Het tweede hoofdstuk laat zien, dat het nieuwe leven zijn objectieven grond heeft in het sterven, maar vooral ook in de opstanding van Christus. Deze objectieve grond wordt zeer op den voorgrond geschoven. Dan volgt de bespreking van de vraag, hoe er verband komt tusschen Christus en den zondaar, waarbij m. n. op doop en geloof wordt gewezen. Een laatste hoofdstuk spreekt over het verband tusschen rechtvaardigmaking en nieuw leven.

Ook in de onderdeelen heeft dit boek tal van zeer mooie stukken. Ik noem : het verband tusschen de gewone en de buitengewone gaven des Geestes, de plaats van 1 Kor. 13 in het stuk over de charismata (waarbij wonderlijk genoeg niet het artikel van Lehmann en Friedrichsen, Theol. Stud. u Krit. 1922, $^1/_2$, wordt genoemd), het stuk over de opstanding van Christus, dat over ἐν χριστῷ. Daartegenover staat, dat ik wel gewild had, dat de schrijver niet slechts in het eerste hoofdstuk op het werk des Geestes had gewezen, maar dat hij er ook over gesproken had, toen hij handelde over het geloof (zie b.v. 3 Kor. 4 : 13). Ik ontmoet wel eens menschen, die twijfelen, of onze geloofsleer wel rust op goede exegetische gronden. Hun vooral kan ik dit boek aanraden. Maar ik kan het allen theologen warm aanbevelen. Wie dit boek doorstudeert, krijgt inderdaad een beter inzicht in een belangrijk stuk, dat ons de brieven van Paulus beschrijven. De stijl is goed en maakt het lezen aangenaam.

F. W. GROSHEIDE.

Tekst en Uitleg II, het Nieuwe Testament. Gron., Den Haag, J. B. Wolters;

Prof. Dr J. de Zwaan, Het Evangelie van Lucas, 2e druk, 1922;

Prof. Dr H. M. van Nes, De Brief aan de Hebreeën, de Brief van Jakobus, de eerste Brief van Petrus, 1923.

Het eerste deeltje is een herdruk. We mogen dus met een korte aankondiging volstaan en voorts verwijzen, naar wat we vroeger schreven (jaargang 18, blz. 348.) Uit wetenschappelijk oogpunt in den engeren zin van het woord is het werk van De Zwaan zeer te prijzen. De schrijver toont te zijn, hetgeen toch wel van hem bekend is, een bekwaam Nieuw-Testamenticus. Maar zijn richting is de onze niet. Dat spreekt hij zelf duidelijk uit in de voorrede en dat blijkt m. n. in de verklaring op tal van plaatsen. Al is ook waar, dat hij de radicale kritiek bestrijdt (vgl. b.v. bl. 8 bovenaan, bl. 70 onderaan en elders.) De vertaling laat zich vlot lezen, maar ze heeft toch ook nu en dan wel eens iets, dat er m. i. niet mee door kan (b.v. wrochtte bl. 14.) Wat het feitenmateriaal aangaat, is er veel uit dit boek te leeren, maar allerlei opvattingen kunnen we slechts onder voorbehoud of heel niet aanvaarden. Het tweede deel verscheen nu voor het eerst, nog twee deeltjes (Joh. en Op.) en Tekst en Uitleg is voor het Nieuwe Testament gereed. Er ligt iets aardigs in om, als men zelf pas over den brief aan de Hebreeën geschreven heeft, eens te zien, hoe een ander het heeft gedaan. Men kent de moeilijkheden, men heeft natuurlijk ook over allerlei een besliste meening. Dat behoeft echter niet te schaden in dit geval, want Van Nes en ik zijn het in allerlei opzichten roerend eens. Dat blijkt allereerst uit de mooie inleiding, die een zeer goed overzicht geeft over den status quaestionis. Ook Van Nes meent, dat niet te zeggen is, wie de schrijver van den brief is, dat de brief ± 80 is geschreven aan Jodenchristenen om hen tegen afval te waar-

schuwen en — als ik hem goed begrepen heb — zoekt hij de lezers, al is zekerheid niet te bereiken, toch het liefst te Rome. De vertaling loopt goed. Ook in de uitlegging ga ik doorgaans — hoewel ook weer niet altijd — met den schrijver mee. Hoe kort de „Uitleg" ook is, toch vindt Van Nes nog wel de gelegenheid om eens een aardig uitstapje te maken, zoo b.v. over de vraag, of de Gereformeerde leer van de volharding der heiligen te rijmen is met Hebr. 6 (bl. 46.)

Voorzichtig is de schrijver ook in zijn inleiding over de brieven van Jakobus en Petrus. Bij beide sluit hij zich aan bij de traditioneele opvatting en m. i. terecht. Al zijn er bezwaren, de brief van Jakobus is waarschijnlijk geschreven door den broeder des Heeren, de brief van Petrus moet van den apostel zijn, die zich van de hulp van Silvanus heeft bediend. Jacobus schreef aan Joden, Petrus aan heiden-christenen. Dat Babylon 1 Petr. 5 : 13 een aanduiding van Rome zou zijn, wil er bij Van Nes nog niet in.

We gelooven dat dit deeltje van Tekst en Uitleg een verrijking mag genoemd van onze theologische litteratuur.

F. W. GROSHEIDE.

Der Freiheitsgedanke bei Epiktet und **Das Freiheitszeugnis des Paulus.** Ein religionsgeschichtlicher vergleich von Dr O Schmitz. Gütersloh 1923. C. Bertelsmann.

De godsdienst-historische school beweert wel, dat het Christendom, in voorstellingen, instellingen enz., weinig nieuws biedt bij hetgeen omstreeks den aanvang onzer jaartelling ook elders geloofd en geleerd en gevonden zou zijn. Vgl. een werk als van Dr G. A. van den Bergh van Eysinga: *Voorchristelijk Christendom.* Terecht brengt Dr F. E. Daubanton als bezwaar tegen de werkmethode dezer school zekere oppervlakkigheid in: „men is, bij het waardeeren van de godsdienstig-zedelijke beteekenis der analogie, te veel aan

den buitenkant gebleven en heeft tengevolge daarvan de formeele analogie als materieele aangezien", *Ter inleiding tot de didaktiek des Nieuwen Verbonds*, blz. 255. Wanneer men nauwkeuriger en dieper onderzoekt, blijkt de overeenkomst tusschen het N. Testament èn de Mysterie-religies en philisophieën destijds, meermalen niet veel anders dan alleen in woorden en uitwendige vormen te bestaan, bij een belangrijk innerlijk, wezenlijk verschil. Dit kan ook weer gezien worden uit bovenstaande studie van Dr O. Schmitz. Hij heeft daarin een onderzoek ingesteld naar de vrijheidsgedachte van Epictetus, en het vrijheidsgetuigenis van den apostel Paulus. Het resultaat daarvan is, dat beiden wel het woord vrijheid gebruiken, maar er iets geheel anders mede bedoelen. In oorsprong, wezen en strekking hebben beider vrijheidsbegrippen weinig gemeen. Na een korte omschrijving van de taak, die hij zich in zijn boekje stelt, behandelt de Schrijver eerst de vrijheidsgedachte bij Epictetus naar haar eigenaardigheid, en naar hare beteekenis ten opzichte van den mensch zelven, en tegenover de medemenschen, en tegenover de natuur en hare werkingen enz. Vervolgens gaat hij de uitspraken van den apostel Paulus over de vrijheid na, en bespreekt hare strekking ten aanzien van deze drie verhoudingen. En daarna komt de vergelijking en beoordeeling... „der Freiheitsgedanke des Philosophen ist ein Preislied auf die Selbstherrlichkeit des Menschen, der in seinem gottverwandten Wesen von Natur frei ist; das Freiheitszeugnis des Apostels ist ein Preislied auf die Selbstherrlichkeit Gottes, der in Christus einen unvergänglichen Freiheitsbereich geschaffen hat", S. 67.

Belangrijk zijn ook verschillende *Anmerkungen*, in grooten getale aan deze studie toegevoegd. In het hoofdstuk, dat handelt over de vrijheidsuitspraken van den apostel Paulus en hare beteekenis, komt m. i. niet duidelijk genoeg uit, in welk opzicht de apostel het vrij-zijn van de wet leert. Dit wordt in hoofdstuk 3 wel eenigszins aangevuld, vgl. b.v. S. 59, maar zou toch iets breeder ontwikkeld moeten zijn, om

de bedoeling van den apostel recht te doen verstaan. Ook vindt men wel eens eene uitspraak, b.v. S. 32, die bedenking kan wekken. Maar dat doet niet tekort aan het vele uitnemends, dat deze studie bevat. Zij is bedoeld als eerste van eene reeks; naast welke ook eene tweede reeks verwante studien verschijnen zal, „wenn die Zeitverhältnisse es gestatten". Het zou jammer zijn, wanneer dergelijke studiën deswege moesten achterblijven.

S. GREIJDANUS.

De Openbaring van Johannes door T. J. Jansen Schoonhoven, Predikant te Almen. Nederlandsche Tentzending te Ermelo.

Op een Paaschcursus voor Bijbelstudie in dit jaar te Ermelo, heeft Ds. Jansen Schoonhoven een tweetal voordrachten gehouden, en deze in dit werkje gepubliceerd. „Het boekje wil niet meer zijn dan een poging om voor den leek-Bijbellezer het laatste Bijbelboek, iets meer toegankelijk te maken, en daarbij ook het licht, dat het wetenschappelijk onderzoek biedt, niet ongebruikt te laten", zegt Ds J. S. in zijn *Woord Vooraf.* Dit laatste komt feitelijk neer op de loochening van de Goddelijke inspiratie van dit Bijbelboek, vgl. blz. 23 v., hoewel de Schrijver meent, toch nog wel het openbaringskarakter van dit boek te kunnen handhaven, blz. 24. Ds. J. S. zegt, dat verschillende voorstellingen en beelden in de Openbaring niet oorspronkelijk van den auteur van dit boek kunnen zijn. „Het zijn blijkbaar bekende dingen, geen oorspronkelijke, zelf gevonden of voor het eerst „beleefde" beelden", blz. 22. „Nog eens, dat" — te weten, beelden als in Openb. 12 — „zijn toch haast geen zoo maar op eens gevonden of geziene beelden. Het lijkt traditioneel bezit, een vaststaande teekentaal", blz. 23. Nu zegt Johannes zelf, hoe hij aan zijn beelden komt, 1 : 1. Voorts geeft zulk herleiden der beelden tot een mythologischen oorsprong, weinig. Daar moeten zij dan toch ook eens opgekomen, en door

menschen bedacht zijn. Ten aanzien van het O. Testament zegt de Schrijver: „En dan is het nog meestal slechts een verschuiving der vraag: Want hoe komt het O. T. er aan?", blz. 23. Welnu, dat zouden we bij herleiding tot de mythologie evenzeer kunnen vragen. Bovendien is de hoofdvraag: wat is de be eekenis? Is dan de beteekenis dezer beelden in de H. S. dezelfde, als in de mythologie, of eene andere? En zoo eene andere, vanwaar dan die wijziging van beteekenis? En wat geeft in dit laatste geval de groote nadruk op dat beweerd verband van eenigen beeldvorm in de Openbaring, met hetgeen in de mythologieën der volkeren gevonden zou worden? Ofschoon dit boekje ook wel bevat, wat opheldering geven kan, vrees ik toch, dat het geschikter is, het geloof aan de Openbaring als Gods Woord te ondermijnen, dan haar lezer in haren zin in te leiden.

S. GREIJDANUS.

Die Bergpredigt. Versuch einer zeitgenössischen Auslegung, von Dr. K. Bornhäuser. C. Bertelsmann, Gütersloh.

Dr K. Bornhäuser zet zijne studiën voort, om de Evangelieverhalen te doen verstaan, zooals z. i. de Joden destijds, bij hun denkbeelden, uitdrukkingswijzen, geestelijke vorming en opvoeding, ze verstaan hebben, en verstaan moeten hebben. „Wij lezers en hoorders van heden vermögen nicht unmittelbar mit den Zeitgenossen de Berglehre zu empfinden. Wij moeten eerst beproeven, tijdgenooten van Jezus te worden, om het eenigermate te kunnen verstaan en levendig na te voelen, wat zij doorleefden, die datgene hoorden, wat in de bergrede staat", S. 194.

Dr Bornhäuser's redeneering maakt somwijlen den indruk van gewrongen en gezocht te zijn, zooals hij zelf wel toegeeft. Hij kan soms geene duidelijke uitspraken der Joden bijbrengen, die ten aanzien van de daar ter sprake gekomen zaak hunne meening onweerlegbaar en klaar uitdrukken, maar

moet dan eerst hunne beschouwingen desbetreffend afleiden en construeeren, om vervolgens in het licht dezer constructie den N. T-ischen tekst uitteleggen. Dat stelt aan het dubbel gevaar bloot, van te phantaseeren, en terzake van den tekst meer aan inleggen, dan aan uitleggen te doen. Het gaat daarom moeilijk, nu reeds deze verklaring van de Bergrede in allen deele als de juiste aan te nemen. Trouwens geeft Dr Bornhäuser haar uitdrukkelijk als een proeve. In den laatsten zin van zijn boek schrijft hij nog: „Und so bestätigt der letzte Satz" — dien hij nml. liet voorafgaan, en welke boven medegedeeld is — „schliesslich noch einmal das Recht der Aufgabestellung, ein zeitgenössisches Verständnis von Matth. 5—7 zu *versuchen*", S. 194. Maar desniettemin is deze studie zeer waardevol. Zij is suggestief. Ook wanneer men het met haar niet eens is, of vragen of bedenkingen heeft, kan zij toch het verstaan der bergrede helpen bevorderen. Zij doet de uitspraken der bergrede meermalen zien in een eigenaardig licht, waardoor haar beteekenis scherper uitkomt. Vóór men over de bergrede, of een deel van haar, spreekt of preekt, zal men goed doen, met nuchter en zelfstandig oordeel, van hare voorstelling kennis te nemen.

S. GREIJDANUS.

Geert-Groote-Genootschap. **Het herhaalde Moederschap,** door Dr A. W. Aussems, Vrouwenarts. Prijs 20 cents. Verzendingshuis van het Geert-Groote-Genootschap: Marienburg, 's Hertogenbosch.

Dit geschriftje is bestemd voor *volwassenen*, gelijk duidelijk gedrukt staat op het titelblad. Zonder eenig voorbehoud kan ik de lezing ervan aanbevelen. Het is zoo zakelijk, zoo mooi en zoo waardig geschreven. Niettegenstaande het bestemd is voor Roomsche lezers houd ik mij verzekerd dat ook onze menschen het zullen lezen met groote instemming. In onze kringen is men omtrent *de leer des heils* wel zoo goed onder-

legd dat de navolgende zin: *en zoolang de mensch de beschikking heeft over zijn vrijen wil, gesterkt in zijn zwakheid door de genade van Boven, heeft hij het in zijn hand de ontwikkeling van wat anderen een cultuurverschijnsel noemen tegen te gaan,* blz. 18, die sterk naar het Pelagianisme „riekt", geen kwaad zal doen. Dr Aussems blijkt een man van deege beginselen en rijpe ervaring. Welk een voorrecht voor eene Roomsche bevolking zoo'n huisdokter te hebben! Het vraagstuk van den kinderzegen, van kinderbeperking en malthusiaansche beweringen wordt hier op een bizonder ernstige en waardige wijze behandeld.

Met bijna even groot genoegen las ik een ander geschriftje, eveneens uitgegeven door genoemd genootschap, dat getiteld is: **De liefde overwint alles.** Verlovingsbrieven door S. B. — V. en E. v. B. Prijs 20 cents. De ondertitel geeft niet al te juist weer wat de inhoud biedt. We hebben hier eene correspondentie tusschen twee verloofden: Hans en Jetty. Wat als boventitel staat aangegeven had ondertitel moeten zijn. De beide verloofden geven voor liever te correspondeeren dan samen te spreken over het punt waaromtrent verschil van meening tusschen beiden bestaat. Het einde is dat Jetty zich gewonnen geeft. Het gaat namelijk over het toilet dat Jetty droeg aan den avond die vooraf ging aan den datum waarop Hans zijn eerste brief dienaangaande schreef. Het snit — het vrij groote coeur en die heel korte mouwtjes — van haar japonnetje hinderde hem. De correspondentie gevoerd daarover staat op hoog peil, is bij lange na niet kinderachtig en zegt waar het op staat. Uitnemende lectuur voor onze meisjes en vrouwen en als onze jongelui en mannen dit lezen behoeven ze niet te vreezen daardoor den schijn op zich te zullen laden „jongejuffrouwen" te zijn geworden. Dit geschriftje is meer Roomsch getint. Echter onze menschen zijn daar ruimschoots tegen opgewassen.

Als alle geschriftjes van dit genootschap van dergelijke strekking zijn als deze beide dan draagt het met volle recht den naam van Geert-Groote, den grooten leermeester

van Deventer, den stichter der Fraterhuisen en dan zal het goed werk doen, niet slechts voor de Roomschen, maar voor ons volk in het geheel.

De uitvoering en verzorging is goed geschied, slechts een enkele maal ontmoette ik een onbeduidend drukfoutje.

G. KEIZER.

Dr J. G. Geelkerken. Berijmde Schriftgedeelten òf Schriftuurlijke liederen?
Rotterdam. Drukkerij Libertas, 1923

Dr Geelkerken, die Voorzitter is van den kring tot verrijking van ons kerkgezang, neemt de door de Liturgiedeputaten voorgestelde liederen onder handen. Dat het mes van de critiek er diep in zou gaan, was te verwachten. Hij maakt onderscheidene goede opmerkingen, waarmede rekening is te houden. Toch is zijn critiek niet altijd billijk. De door Deputaten voorgestelde berijming van Jesaja gerijmel te noemen, gaat niet aan. M.i. is deze als *berijming* verre te verkiezen boven die van Beets. Ook komt het me vreemd voor dat Dr G. de onderscheiding van berijming en paraphrase niet wil aanvaarden. Al is de grenslijn in bepaalde gevallen moeilijk aan te geven, in het algemeen genomen is deze toch wel te handhaven.

Dr Geelkerken's critiek treft vooral de opdracht van Leeuwardens Synode. Hij wil geen berijmde Schriftgedeelten, maar Schriftuurlijke liederen.

Het zal Dr Geelkerken aangenaam zijn, dat de Generale Synode van Utrecht dit punt in studie gegeven heeft aan een Commissie, die de vraag, of het principieel geoorloofd is Schriftuurlijke liederen in den eeredienst te zingen, au fond zal onderzoeken.

Utrecht's Synode moge aan den wensch van Dr Geelkerken niet ten volle hebben voldaan, onbevredigd zal zijn kring, denk ik, niet zijn.

T. HOEKSTRA.

W. Krayer van Aalst. Liefde — Macht.
J. Fortgens. In het gezaaide.
N. V. Nederlandsche Boekhandel voor In- en Uitwendige Zending, Den Haag.

Twee goede Zendingsverhalen. Het eerste in tweeden druk.

T. HOEKSTRA.

Stemmen van het Zendingsveld.
Uitgave Zendingsbureau Oegstgeest.

Het bevat een rede van dr Bandert over *Die Mission in einem 200jährig*en *Gemeindeleben* en de toespraak van Mr Schepper getiteld: *Een stem van het Zendingsveld.* De laatste dringt er op aan dat de „Gemeente" vaste jaarlijksche vrijwillige bijdragen zal geven voor de Zending. Zooals het nu gaat, kunnen de Zendingsgenootschappen ten onzent het financieel niet meer houden. „Aan den huidigen toestand mòèt een einde komen" zegt Mr Scheffer. Voor ons is uit deze rede de les te trekken, dat *kerkelijke* zending van waarde is niet alleen uit principieel maar ook uit organisatorisch gezichtspunt.

T. HOEKSTRA.

Textbuch zur Systematischen Theologie und ihrer Geschichte von Dr R. H. Grützmacher.
Leipzig, A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung.

Dit werk bewijst aan studenten in de theologie uitnemenden hulpdienst. In het voorwoord van den eersten druk, 1919, (de tweede uitgave zag in 1923 het licht) zegt de auteur: „Das Buch verdankt seine Entstehung zunächst den Bedürfnissen meiner Kollegien, sonderlich desjenigen über: Geschichte der Theologie im 19 und 20 Jahrhundert. Eine Verlesung längerer Zitate unterbricht störend den münd-

lichen Vortrag und vermag die Aufmerksamkeit der Hörer nicht zu ferseln. Eine Darstellung ohne Belege entspricht nicht der wissenschaftlichen Gründlichkeit und macht die Nachprüfung der gefällter Urteile für die Zuhörer unmöglich. Die dargebotenen Texte. die sowohl vor wie nach der betreffenden Vorlesung gelesen zein wollen, möchten diesem Bedarf abhelfen". Hier is een groot aantal citaten van theologen uit de laatste twee honderd jaar bijeen gebracht. Menig academisch docent zal van dit boek een dankbaar gebruik maken.

Schelling, Kant en Hegel worden geciteerd naar de reproductie van Kuno Fischer. Met het oog op de wetenschappelijke Gründlichkeit ware het beter geweest deze wijsgeeren zelf te citeeren. Voor Kant en Schelling levert dit geen groote bezwaren op, voor Hegel is het iets moeilijker, maar ook bij hem is het toch niet noodig tot de Darstellung van K. Fischer zijn toevlucht te nemen, hoe goed die op zich zelf ook mag zijn.

Ik zou den auteur, die zoo'n goed werk deed, willen raden ook notitie te nemen van de Geref. theologie. Citaten uit Calvijns Institutie hebben we noode gemist. Aanhalingen uit Kuyper en Bavinck zouden de waarde van het boek verhoogd hebben. Enkele werken van deze theologen zijn in het Duitsch vertaald en bevatten stukken die geschikt zijn om hun theologie te karakteriseeren.

T. HOEKSTRA.

Kritiker im Neuschöpfer der Religion und zwanzigsten Jahrhundert van Dr R. H. Grützmacher Leipzig. A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung.

Een boek dat over de nieuwste richtingen oriënteert.

Keyserling, Leopold Ziegler, Blüher, Chamberlain, Steiner, Scheler, Scholtz en Hauck worden achtereenvolgens besproken.

De lezer komt diep onder den indruk van de „Zersetzung" der religie in den tegenwoordigen tijd.

De beelden die Prof. Grützmacher ontwerpt, zijn scherp. De korte, critische opmerkingen zijn dikwijls heel goed.

T. HOEKSTRA.

Korte verklaring der Heilige Schrift met nieuwe vertaling, uitgave J. H. Kok te Kampen.

De Profeet Jeremia, Eerste deel (hoofdstuk 1—24), door Dr. G. Ch. Aalders, Kampen 1923.

Bij de verschijning van deze bewerking van een gedeelte van Jeremia's profetie wil ik vooral hierop de aandacht vestigen dat de oplossing, die ik tracht te geven van het probleem van 't litterarisch ontstaan van dit boek, zich bij de exegetische bewerking als vanzelve aan mij heeft opgedrongen. Men heeft hier niet te doen met eene hypothese die van te voren gezocht is, maar ze is uit de exegese gegroeid. Dit gaf mij te meer vrijmoedigheid om haar aan het publieke oordeel te onderwerpen, en ik hoop ook anderen van hare evidentie te mogen overtuigen. Overigens heb ik aan de gegeven vertaling en verklaring niets toe te voegen. Mogen deze er onder Gods zegen toe bijdragen om de rijke en diepe prediking van dezen gevoelvollen Godsman beter te doen verstaan !

G. CH. AALDERS.

Dr. P. Bard, De intellectueelen en het Christendom. Uit het Duitsch bewerkt.
Kampen, Kok 1923. 75 blz.

Een nummer uit de evangelisatie-serie. De auteur laat een aantal groote mannen optreden als getuigen voor de waarde van het Christelijk geloof. Hij verklaart, hierbij ook getuigenissen te gebruiken, die wel niet *direkt* voor het Christendom

pleiten, maar toch mogen worden aangemerkt als „stations" op den weg naar het geloof. Hij vangt b.v. aan met Goethe en Schiller. Eene schaduwzijde is, dat men van deze mannen — van wie natuurlijk een bepaald soort uitingen worden bijeengezameld — geen objectief beeld ontvangt. Men verkrijgt van hen eene te gunstige voorstelling, wat toch ook uit een evangeliesatieoogpunt niet zonder bezwaar is. Maar er wordt hier zeker menig belangrijk citaat geboden, en het boekje kan onder Gods zegen ongetwijfeld dienstbaar zijn tot het doel, dat door den vertaler wordt aangegeven: de wegbereiding voor de overwinnende komst van het evangelie in het hart. RIDDERBOS.

G. J. Goslinga, Nahums Godsspraak tegen Ninive. Nauta & Co., Zutphen. 347 blz.

Dit proefschrift, waarmede de doctorstitel aan de Vrije Universiteit werd behaald, is eene degelijke studie, die den auteur eer aandoet. De kwesties worden à *fond* besproken en helder uiteengezet. Bij wijze van critiek zou ik de vraag willen stellen, of de bespreking van de bewering, dat Nahum een valsch profeet is, wel thuishoort in het hoofdstuk over den tijd van Nahums optreden; en niet eerder in dat over de plaats in den Canon. Voorts lijkt me de uitspraak, dat de profetie naar den inhoud een symbolisch karakter draagt, (bl. 141) en dat Ninive's verwoesting „slechts symbool van de wezenlijke vervulling in den dag der voleindiging" is (bl. 136), niet geheel juist; de profetie tegen Ninive is toch, ook volgens den auteur, *reëel* bedoeld; maar Ninive's verwoesting is *tevens* (niet „slechts") *type* (wat beter is dan „symbool") van de finale vervulling. Wat toch ook eigenlijk de bedoeling van den auteur is.

Den jongen doctor mijn hartelijken gelukwensch. Zij het hem gegeven nog veel voor de studie van het O. T. te doen. RIDDERBOS.

Mr. I. Da Costa. Bezwaren tegen den geest der eeuw. Met eene voorrede van Ds. J, E. Vonkenberg. Sijthoff, Leiden. f 0.75.

Eene uitnemende gedachte, om Da Costa's Bezwaren, nu juist eene eeuw na de eerste verschijning is verloopen, opnieuw in het licht te geven! En eveneens, om ze door Ds Vonkenberg bij het opkomend geslacht te laten inleiden. We hebben hier toch een dier geschriften, die, althans in lateren tijd, meer geprezen dan gelezen *zijn*. Dat kan nu anders worden; en dit is zeker toe te juichen, ook al denken wij — en daar had m.i. de voorrede nog wel even op kunnen wijzen — over sommige dingen toch weer wat anders dan Da Costa.

RIDDERBOS.

Dr. A. Kuyper Jr. De Middelaar Gods en der menschen.
Kampen, J. H. Kok. 341 blz.

Het is de bekende artikelenreeks uit De Heraut, die hier, met eenige uitbreiding en verandering, in boekvorm het licht ziet. De auteur heeft voor dezen trant van populaire ontvouwing der leerstellige waarheid eene uitnemende gave, en het verwondert me dan ook niet, dat hij voor dezen arbeid vele blijken van sympathie en waardeering ontving. Ongetwijfeld zal zijne studie ook in boekvorm nog door velen gaarne gelezen en geraadpleegd worden,

RIDDERBOS.

Dr C. N. Impeta. Bij U schuil ik. Het gebed eens bedrukten. Twaalf meditaties over de 12 beden van den 143en Psalm. Voor lijdenden.
Kampen, J. H. Kok. 99 blz.

Een aardig bundeltje medidaties. Misschien had — vooral voor meditaties — de uitdrukkingswijze soms iets beknopter kunnen zijn; op blz. 16 vindt men b.v. herhaling van blz.

14; ook de rhetorische herhaling „dan is zulk bidden geoorloofd', op bl. 28 v. is voor zulk eene stof m.i. niet stemmig genoeg. Maar dit zijn kleinigheden. De inhoud is Schriftuurlijk, degelijk en geestelijk; en de lectuur kan dan ook èn aan „lijdenden" èn aan anderen van harte worden aanbevolen.
RIDDERBOS.

J. P. Klaarhamer. „Roem, die niet beschaamt". Gedachtenispreek na 25-jarige ambtsbediening.

Deze gedachtenis-predikatie over 2 Cor. 10 : 17 is een kostelijk woord. Gespeend aan holle klanken en oppervlakkigen jubel, draagt ze geheel het stempel van de persoonlijkheid en van den levensarbeid van dezen welbekenden Dienaar des Woords.
RIDDERBOS.

E. Visser. Geen staatssubsidie. N. V. Drukkerij „De Motor", Sneek. Met een voorwoord van Dr K. Dijk, Den Haag.

Een belangrijke brochure over de bekende kwestie aangaande de houding door den Gereform. Bond van Jongel.-Ver. aan te nemen tegenover de staatssubsidie.
RIDDERBOS.

Ds Jos. v. d. Linden. Het Atheïsme van dezen tijd of het aloude Christendom.
Bootsma, 's-Gravenhage.

Een „tijdwoord", uitgegeven in de Evangelisatie-bibliotheek. Een uitnemend geschriftje voor verspreiding onder hen, „die gebroken hebben met den godsdienst en alleen op dezen tijd hun oog en zinnen gericht hebben".
RIDDERBOS.

ONTVANGEN BOEKEN.

T. J. Jansen Schoonhoven, predikant te Almen. De Openbaring van Johannes,
Ermelo, Boekhandel Nederl. Tentzending.

Menigerlei Genade. Dertiende jaargang no. 6—15.
Kampen. J. H. Kok. 1923.

Verslag van de Vereeniging tot Christelijke verzorging van krankzinnigen over 1922.

J. S. Post. Het revolutionaire Vrouwenkiesrecht en de strijd om vrouw en huisgezin.
Amsterdam. De Standaard. 1923.

Dr J. Woltjer. Ut Cognoscant Te.
Amsterdam. Drukkerij de Standaard. 1923.

H. J. van der Munnik. Kerk en Bioscoop.
Kampen. J. H. Kok.

Dr P. Bard. De intellectueelen en het Christendom.
Kampen. J. H. Kok. 1923.

L. A. Bruno. Gibeon.
Leipzig. A. Deichertsche Verlags buchhandlung. 1923.

Dr G. Ch. Aalders. Jeremia I.
Kampen. J. H. Kok. 1923.

Dr A. Bruining. Verzamelde Studiën. Deel II en III.
Groningen. P. Noordhoff. 1923.

F. Brockes. Gaius van Derbe. Uit het Duitsch vertaald door Dr N. D. van Leeuwen.
Amsterdam. W. ten Have. 1923.

Maranatha-Scheurkalender voor 1924 bewerkt door Ds. J. J. Knap, Dr J. C. de Moor en J. C. de Koning.
Kampen. J. H Kok. 1923.

Johannes. Roelof Dirksz. Een verhaal van Leiden's beleg in 1574.
Kampen. J. H. Kok.

J. C. Rullmann. Kuyper Bibliografie. Deel I.
Den Haag. Js. Bootsma.

P. J. van Mullem. Zending en Christelijke Arbeidersbeweging.
Hoorn. Drukkerij Edecea.

Statenbijbel afl. 17—22.
Kampen, J. H. Kok. 1922.